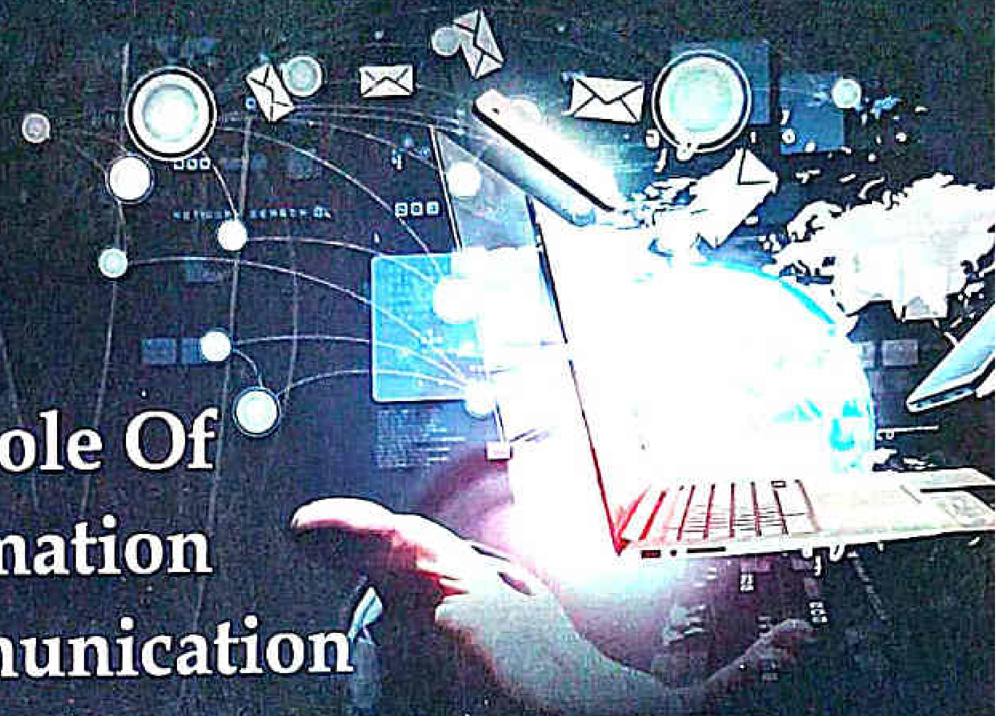

The Role Of Information Communication Technology New Invention And Development In the Library.

■ EDITORS

Dr. Praful N. Kadu

Mr. Umesh J. Gawande

Dr. Rajesh Gedam

DnyanPath® Publication

ISO 9001 : 2015

Emerging Technologies and innovation for libraries

41. **Alexa: A cost-effective artificial intelligence virtual platform for specially-abled** **181-183**
Dr. Vishalsingh Rameshsingh Shekhawat

42. **Kiosk Technology for Managing Check -in/ Checkout Service in Modern Libraries** **184-186**
Dr Jugal Eknathrao Maldhure

43. **Today Digital Environment and Digitization Technology in Library** **187-192**
Dr.Praful N Kadu

44. **Reach the Unreachable - Achieving Quest of knowledge through Open Access Resources: A Case study of GFGC, Ankola, Uttar Kannada Karnataka** **193-197**
Dr. Savita N. Nayak

45. **Marketing Of Library And Information Services** **198-199**
R.G.Baheti

Interactive library web portals

46. **Web Based Library Services** **200-205**
Prof. Arvind S. Pazare

47. **From Traditional to Web-based Library Services** **206-211**
Mr. Dinesh T. Sakhare

***

Today Digital Environment and Digitization Technology in Library

Dr.Praful N Kadu
Librarian
Bhagwantrao Shivaji Patil Mahavidyalaya,
Paratwada
E-Mail prafulkadu101@gmail.com

Abstract:

Today now in a day of Covied-19 situation this paper discusses the new activities, methods and technology used in digitization and formation of digital libraries and how it is important. It sent out some key points involved detailed plans required in this process, offers pieces of advice and guidance for the practicing libraries and information centers. Digital libraries are being created today for diverse communities and in different fields in education, Science, Culture, development, health, governance and so on. With the availability of several free digital library softer packages at the recent time, the creation and sharing of information through the digital library collection has become an attractive and feasible proposition for library and information professionals around the world.

Keywords: Digital Libraries, Definitions, Need and Purpose, characteristics, challenges, Services, and Preservation of digital Information.

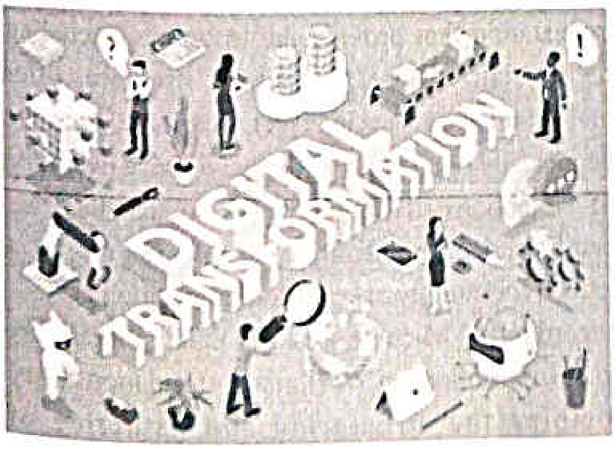

2. Introduction:

As per Dr. S.R. Rangnathan law Library is growing organism. Every library witnessed more technology changes in the past decade and the exponential growth of information in the World Wide Web (WWW).the development in computer hardware, software. Development in ICT (Internet) have revolutionized libraries into "information Center". Information on website is increasing day by day. To cope with situation digital libraries have emerged with the task of digitalization, storage, access, digital knowledge mining, reference service, electronic information co-ordination and manage the archives and its access, preservation of digital information.

This article presents the development of evaluation of digital library and explain various definitions and concept of digital library. It also describes various issues or aspects of digital libraries challenges, services and preservation of digital library.[1]

2. Meaning and Definition of digital Library:

2.1 Meaning

What is digital library? There is so much confusion surrounding this phrase. The library community has used several different phrases over the years to denote this concept of meaning of electronic library, virtual library, library without walls and it never was quite clear what each of this different phrases meant. "Digital library" is simply the most current and most widely accepted term and

DNYANPATH PUBLICATION

Sustainable

Asia's Problems and Prospects

■ EDITORS
Dr. Praful N. Kadu
Mr. Umesh J. Gawande
Dr. Rajesh Gedam

DnyanPath® Publication
Write well - Right now
ISO 9001 : 2015

Sustainable Asia's Problems and Prospects

- I N D E X -

PART - A

Sustainable Development in HUMANITIES (Social Sciences)

1. **Dietary Intake of Pregnant Women for Sustainable Child Development.** **1-3**
Prof. Dr. Punam Choudhary (Deshmukh)

2. **GST: Sustainable International Standards of Taxation** **4-6**
Mr. MiliandH.Dhale

3. **बचत गटाची निर्मिती व महत्व** **7-10**
प्रा. विकास काशिनाथ देशमुख

4. **महिला सबलीकरणात समाजसुधारकांचे योगदान** **11-12**
प्रा.डॉ.आर.यु.हिरे

5. **सोशल मीडीया आणि समाज – एक विश्लेषणात्मक अध्ययन** **13-17**
डॉ. पुरुषोत्तम रा. बाडे

6. **समताधिष्ठित समाजाच्या निर्मितीत डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान** **18-24**
डॉ.बी.एच.किर्दक

7. **गर्भवती आणि स्तनदा महिलांच्या आहार व आरोग्य विषयक समस्यांचे अध्ययन** **25-27**
प्रा. कु. रुपाली कणसे

8. **कोवीड – १९ आणि ऑनलाईन शिक्षण पद्धती आणि फायदे तोटे** **28-31**
डॉ. दयाळू किसन राठोड

Factors Contributing SPORTS

9. **"Innovation" The Important Factor Contributing To Develop Practice Drills "Chakravuha" In Kho-Kho Game** **32-34**
Dr. Prashant Govindrao Gawande,

10. **A study of self confidence, physical and mental fitness of high school students in Vidarbha** **35-38**
Dr. Manjusha Janardhan Deshmukh

11. **Infrastructure & Financial Supports an Important Factor Contribute To School Sports In Maharashtra** **39-41**
Dr. Prashant Govindrao Gawande, Prof. Satish Sharad Bhagwat

Infrastructure & Financial Supports an Important Factor Contribute To School Sports In Maharashtra

Dr. Prashant Govindrao Gawande

Director of Physical Education & Sports, Art's, Science & Commerce College, Chikhaldara, Dist. Amravati, Mobile No. 9422949160, prashantgawande3007@gmail.com,

Prof. Satish Sharad Bhagwat

Director of Physical Education & Sports, B.S.Patil Mahavidyalaya, Achalpur Camp, Paratwada Dist. Amravati, Mobile No.9975019371, bhagwatsatishs@gmail.com.

Abstract:

Maharashtra is a very big state in India. Maharashtra literally means the "Great State" or "Great Nation". ... Known for its amazing natural beauty and rich cultural heritage, Maharashtra is one of the most industrialized states of India. Some of the prime cities of Maharashtra include Mumbai, Pune, Nagpur, Nashik, Shirdi, and Kolhapur. With the Arabian Sea on its western coast and the Sahyadri mountains running through it, Maharashtra is naturally beautiful. From quiet, white-sand beach towns with ancient temples, to green pollution-free hill stations, here is a list of eight of the most beautiful towns in Maharashtra. It's not the language of money alone that makes Maharashtra rich. When the western state speaks, it does so in 38 different tongues and more, making it one of the most linguistically wealthy places, according to a recent language survey. Maharashtra state is made up of 35 districts, which are grouped into six divisions.

Researchers had curiosity to know about school sports in-depth. Infrastructure & Financial Supports are very Important Factor which contributes to school sports in Maharashtra for getting good performances and player's developments. To see the how important are the factors of infrastructure and financial support to sports, study was under taken.

Introduction:

Maharashtra is a very big state in India. Maharashtra literally means the "Great State" or "Great Nation". ... Known for its amazing natural beauty and rich cultural heritage, Maharashtra is one of the most industrialized states of India. Some of the prime cities of Maharashtra include Mumbai, Pune, Nagpur, Nashik, Shirdi, and Kolhapur. With the Arabian Sea on its western coast and the Sahyadri mountains running through it, Maharashtra is naturally beautiful. From quiet, white-sand beach towns with ancient temples, to green pollution-free hill stations, here is a list of eight of the most beautiful towns in Maharashtra. It's not the language of money alone that makes Maharashtra rich. When the western state speaks, it does so in 38 different tongues and more, making it one of the most linguistically wealthy places, according to a recent language survey. Maharashtra state is made up of 35 districts, which are grouped into six divisions. Amravati Division: Akola, Amravati, Buldhana, Washim and Yavatmal Aurangabad Division (Marathwada): Aurangabad, Beed, Hingoli, Jalna, Latur, Nanded, Osmanabad and Parbhani, Konkan Division: Mumbai City, Mumbai Suburban, Raigad, Ratnagiri, Sindhudurg and Thane, Nashik Division: Ahmednagar, Dhule, Jalgaon, Nandurbar and Nashik , Nagpur Division: Bhandara, Chandrapur, Gadchiroli, Gondiya, Nagpur and Wardha, Pune Division: Kolhapur, Pune, Sangli, Satara and Solapur. Maharashtra, cricket is considered the most popular sport, but Kabaddi, field hockey, Kho Kho, badminton, and table tennis are also widely played. In the state's rural regions, wrestling championships such as Hind

Sustainable

Asia's Problems and Prospects

EDITORS

Dr. Praful N. Kadu

Mr. Umesh J. Gavande

Dr. Rajesh Gedam

DnyanPath Publication

ISO 9001 : 2015

Copyright © DnyanPath Publication, Amravati (INDIA)

No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopy, recording, or otherwise or stored in a database or retrieval system without the prior written permission of publishers. This edition can be exported from India only by the Publishers

या संपादकीय ग्रंथात समाविष्ट सर्व संशोधनपर लेखांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.समाविष्ट सर्व लेखांची जबाबदारी ही संबंधी लेखकांची आहे

Sustainable

Asia's Problems and Prospects

EDITORS :
- Dr. Praful N. Kadu
- Mr. Umesh J. Gawande
- Dr. Rajesh Gedam

Published by the **DnyanPath Publication (INDIA)**

A Leading National Books Publishing House In India

The First edition published in 1st March 2022

ISBN 13 : 978-93-91331-10-8

ISO 9001 : 2015

ज्ञानपथ पब्लिकेशन ®

Visit us

www.dnyanpath.org

Reg. Office : FFS-A, Block C,First Floor, Venus Plaza, Shegaon Naka, V.M.V. Road, Amravati - 444 603 (Maharashtra)

Our Network : Maharashtra, Delhi, Gujrat, Chattisgarh, Telangana, Bihar.

Visit us : www.dnyanpath.org

Contact us : dnyanpathpub@gmail.com

Phone : 08600353712, 09503237806

Printed at Shri Gurudeo Printers, Amravati.

Mahatma Fule Sankul, Shegaon Naka,

V.M.V. Road, Amravati - 444603 (Maharashtra)

Price : ₹ 499/-

PART - B

Innovative Research & Creative Writing in LANGUAGE & LITERATURE

12. **Major Events Reflected in the Poems of Emily Dickinson** — 42-44
Dr. Pritee Deorao Thakare

13. **Benefits of Creative Writing in the Language and Literature Classroom** — 45-48
Prof. Dr. Ravi Prakash Chapke

14. **"Bayena" Drama of Absolute suffering** — 49-51
Prof. Prakash M Telgote,

15. **Theme Of Corruption And Political Degeneration In The Work Of Aravind Adiga** — 52-57
Prof. Dr. Rupesh Sahdeorao Wankhade

16. **Patriotism In Service Of Conflict: Reference To War Poetry By Wilfred Oven** — 58-60
Dr Nitin K. Deshmukh

17. **भाषा और साहित्य में सृजनात्मक लेखन** — 61-63
डॉ. अरुण घोगरे

18. **शरणकुमार लिंबाळे यांची अक्करमाशी : एक परीक्षण** — 64-66
प्रा. रविंद्र खंडेराव

19. **मेळघाटमधील आदिवासी स्त्रियांच्या लोकगीतातून आविष्कृत होणारे भाव विश्व** — 67-70
प्रा. गणेश श. वैरागडे

20. **ग्रामीण जीवन अधोरेखित करणारी एक समस्याप्रधान कादंबरी : तहान** — 71-74
प्रा.पुरुषोत्तम एस. निर्मळ

21. **कवी विठ्ठल वाघ यांच्या ग्रामीण कवितेतील समाजवास्तव आणि प्रतिमाविश्व (विशेष संदर्भ – खापराचे दिवे)** — 75-78
डॉ. नरेंद्र जनार्दन पाखरे

Cyber Laws

22. **Collaborative Data Collection On Cyber Laws** — 79-83
Prajwal Dhande, Sumedh S. Tayade, Mr. Vrushabh S. Dahake

23. **भारतातील सायबर कायदा (IT Act) आणि सायबर गुन्हे** — 84-87
Prof.Dr. Manish N. Moharil

भाषा और साहित्य में सृजनात्मक लेखन

डॉ. अरुण घोगरे
प्रोफेसर एवं हिंदी विभागाध्यक्ष
बी.एस.पाटील महाविद्यालय, परतवाडा
मो. ९४२२८५८२९९

मनुष्य विवेकशील प्राणी है। उसके मन में अनेक भावनाओं का उद्रेक होता है।अपनी भावनाओं को अभिव्यक्त करने के लिए वह अपनी भाषा का सहारा लेता है।जब मनुष्य अपने अंतर्मन में उमड़-घुमड़ रहे विचारों को कलात्मक रूप प्रदान करता है तो उसकी अभिव्यक्ति जीवंत हो जाती है दर्शक श्रोता तथा पाठक उसकी कलात्मक प्रस्तुति से अभिभूत हुए बगैर नहीं रहते। प्रस्तुत कथा,कथोपकथन, देश काल,घटना और पात्र इतने जीवंत और सत्य की प्रतिकृति बन जाते हैं कि लोग इनके प्रभाव से वशीभूत होकर स्वयं के अस्तित्व को विस्मृत कर देते हैं। इसका तात्पर्य यह नहीं है कि संपूर्ण साहित्य कालजयी साहित्य है।सामान्य लेखक अपने साहित्य में सामान्य रूप से अपने मत का उल्लेख करता है।उसका उद्देश्य अपने साहित्य को प्रभावी बनाने का कतई नहीं है।वह बस अपनी बात कह देना चाहता है और लोगों तक पहुँचाना चाहता है किंतु सृजनात्मक लेखक अपने साहित्य को वर्तमान से एकाकार करने का निरंतर प्रयास करता रहता है।समाज और देश सृजनात्मक लेखन को आत्मसात कर नए समाज की दशा और दिशा तय करते हैं। सृजनात्मक लेखन,मृतप्रायः देश और समाज को जीवन-सत्य से जोड़कर विकास की धारा में प्रवाहित कर देता है।इस संदर्भ में डॉ.हरीश अरोड़ा का मत है कि- साहित्य में रचनाकार भाव के साथ-साथ विचारों का सुंदर प्रयोग करते हुए उसे संतुलित बनाता है।इस संतुलन के परिणाम स्वरूप साहित्यिक रचना में अद्भुत प्रभाव शक्ति आ जाती है।जिससे पाठक उस भाव या विचार को सहज रूप से आत्मसात कर लेता है और समाज में सकारात्मक परिवर्तन की दिशा में महत्वपूर्ण कदम उठा पाता है।नए जीवन सत्य को स्थापित करता है।१ संसार का प्रत्येक मनुष्य मतानुसार भिन्न है।सभी अपने-अपने विचारों को विवेक और भाषा से प्रकट करते हैं।अतः प्रत्येक मनुष्य का प्रकटीकरण सृजनात्मक नहीं हो सकता। सृजनात्मकता विचारों,भाषा,भावनाओं, संवेदना और अभिव्यक्ति का उत्कृष्टतम कलात्मक रूप है।जिससे रसाअनुभूति और आनंदानुभूति होती है।असाधारण कलाकार या साहित्यकार समाज से सुप्त भावों या अपने अमूर्त भावों को मूर्त बनाता है।वह अपनी प्रतिभा के बलबूते पर संपूर्ण समाज में शक्ति का संचार कर देता है।भारतीय आचार्यों ने मानवतावादी काव्य को सृजनात्मक साहित्य की संज्ञा दी।वहीं पाश्चात्य आलोचकों ने सृजनात्मकता को दैवी शक्ति माना ।प्लेटो का भी मत भी यही है।वे कहते हैं- कवि में सृजन की कोई नैसर्गिक क्षमता नहीं होती।उसमें भावना की शक्ति तब तक नहीं आती जब तक वह कलादेवियों द्वारा पूर्णतः आविष्ट होकर उसकी चेतना का विस्मरण और मनःशक्ति का अपहरण नहीं हो जाता।जब तक वह अवचेतना की स्थिति को प्राप्त नहीं कर लेता, दिव्य वाणी की अभिव्यक्ति में वह असमर्थ रहता है।कवि कला के नियमों का ज्ञान प्राप्त कर गायन नहीं करता अपितु कला देवी द्वारा प्रेरित होकर करता है।२ वहीं अरस्तु सृजनात्मकता को कलात्मक पुनःसृजन मानते हैं,तो लोंजाइनस सृजनात्मकता को दैवी शक्ति या प्रेरणा न मानकर मउदात्तताफ को लेखक की शक्ति मानते हैं।इसी तरह आधुनिक विचार को ने भी सृजनात्मक शक्ति के संदर्भ में अपने मत प्रकट किए हैं।

मनुष्य जिस सामाजिक परिवेश एवं परिस्थितियों में रहता है,पला-बड़ा होता है, वही संस्कार,विचार,भाषा और भाव उसके व्यक्तित्व और प्रकृति के अंग बन जाते हैं।जो उसके कृतित्व में परिलक्षित होते हैं।अतः इन परिस्थितियों में रचा बसा साहित्यिक या रचनाकार उन विपरीत परिस्थितियों का प्रतिकार कर उसे परिवर्तित करने हेतु अपनी सृजनात्मक शक्तियों का प्रयोग करता है जो उसकी नैसर्गिक मनोवृति है। प्रसिद्ध मनोवैज्ञानिक लियोनार्ड स्टाइन वर्ग का मत है कि- सृजनात्मकता एक ऐसा गुण है,जिसके साथ मनुष्य जन्म लेता है।यह प्रतिभा है, अद्वितीय शक्ति है,क्षमता है।सृजनात्मकता एक योग्यता न होकर,मनोवृति है। यह वाता- वरण के प्रति व्यवहार का एक ज्ञानात्मक, शैलीगत एवं संवेगात्मक प्रकार है।३

कुछ विद्वान सृजनात्मकता को मनुष्य की कुशाग्र बुद्धि मानते हैं।इनका मानना है कि बुद्धिमान एवं ज्ञानवान व्यक्ति ही सृजनात्मक हो सकता है।लेकिन मनोविज्ञान ने इसे अमान्य कर दिया।स्टीफन के मतानुसार–बुद्धि का संबंध ज्ञानात्मक जटिलता से है और सृजनात्मकता का संबंध नवीन अभिव्यक्त भाव एवं संवेग की संपन्नता से।४ अर्थात बुद्धि या ज्ञान के माध्यम से जटिलतम तथ्यों का निराकरण एवं निवारण संभव है किंतु सृजनात्मकता का संबंध रचनाधर्मिता की उत्कृष्ट कलात्मकता से है।

कोई भी साधारण या सामान्य अध्येता आनुवांशिक जन्मजात और किसी दैवी शक्ति से असाधारण लेखक या रचनात्मक लेखन नहीं कर सकता। इस कला को आत्मसात करने हेतु एकचित्त अध्ययन और यथार्थ अनुभूति एकमेव साधना है। संतकबीर से लेकर प्रेमचंद और तदनंतर अनेक लेखक इसके जीतेजागते प्रमाण हैं। वागीश शुक्ल के मतानुसार - पढ़ना एक ऋण का स्वीकार है, लिखना उसमें ऋण की अदायगी।लिखना कृतज्ञता की अभिव्यक्ति है।५ प्रगाढ़ अध्येता के लिए उपर्युक्त कथन सटीक है किंतु सामान्य का इससे कोई संबंध ही नहीं है। अध्येता अपनी प्रतिभा से अपने भावों एवं विचारों को साहित्य की किसी एक विधा में प्रामाणिकता के साथ चित्रित करता है। कमलापति शास्त्री और पुरुषोत्तम टंडन का मत इस संबंध में प्रेरणादायी है - लेखनी की कला वह विभूति है, जो सबको समान रूप से प्राप्त नहीं होती दर्शन और श्रवण से उत्पन्न अनुभूतियों को लिपिबद्ध रूप से व्यक्त करना घटनाओं का सजीव व रोचक,स्पष्ट और सरल,सत्य और साधारण चित्रण करना तब तक संभव नहीं है, जब तक संवाददाता अपनी कलम का धनी न हो।

विश्व साहित्य में अनेक लेखक आए और चले गए परंतु कुछ ही गिने–चुने साहित्यिक हैं जिनकी रचनाएँ आम–आदमी तक पहुँच सकीं। समाज को देखने का सबका अपना दृष्टिकोण है। बहुत से लोग समाज में घटित यथार्थ को उसी रूप में देखते हैं किंतु प्रतिभाशाली लोग दूर दृष्टि का प्रयोग करते हैं। वे उसी दृश्य को दृश्यमान बना देते हैं। उसकी कृति सौंदर्य की प्रतिमूर्ति बन जाती है।उसकी कलात्मकता कालजयी बन जाती है।रामायण, महाभारत , रामचरितमानस, सूरसागर, पद्मावत,मेघदूत, गोदान,उसने कहा था, कामायनी आदि रचनाएँ ,इसके जीवन्त प्रमाण हैं। इस संबंध में डॉ. हरीश अरोड़ा का मत है कि–रचनाकार की सृजनात्मक शक्ति ही किसी भी रचनाकार को इतिहास में अमर बना देती है। वह अपने कौशल से अधिक प्रयोग में लिए गए विषय पर भी ऐसी रचना लिख देता है कि सृजनात्मक सौंदर्य के द्वारा समाज का वह सच एक नए रूप में जब सामने आता है तो उसे समझने की नई दृष्टि प्रदान करता है।७ परंतु जो रचनाएं कालांतर में अपने सौंदर्य की छटा नहीं बिखेर पाती वे कालबाह्य हो जाती हैं।

सृजनात्मक लेखन के विविध क्षेत्र हैं। सृजनात्मक साहित्य गद्य और पद्य दोनों ही रूपों में लिखा जाता है।रीतिकाल तक पद्य में सृजनात्मक लेखन की अधिकता थी किंतु आधुनिक युग में गद्य विधाओं का प्रचलन बढ़ा कविता,अकविता बन गई। प्रिंट मीडिया और जन संचार के माध्यमों का तेजी से विकास हुआ रोजगार के अवसर बढ़े। लोक साहित्य, प्रवचन, आध्यात्मिक, राजनीतिक, वक्तव्य और भाषण आदि सृजनात्मक लेखन की श्रेणी में आ गए।

भारतीय समाज और संस्कृति की कहानी लगभग ५,००० वर्ष पुरानी है।भारतीय समाज की पृष्ठभूमि राजनीतिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक,धार्मिक और सामाजिक है।अतः यहाँ सृजनात्मकता लिखित–अलिखित दोनों ही रूपों में है। हमारा लिखित साहित्य जितना समृद्ध और सृजनात्मक है,उतना ही अलिखित साहित्य भी। आज भी हमारी अनेक लोक - कलाएँ, लोकगीत,लोकसंस्कृति अनेक रीति–रिवाजों, परंपराओं, लोककथाएँ, लोकोक्तियाँ और जीवन शैलियों को लिपिबद्ध नहीं किया जा सका है,वे आज भी मौखिक रूप में समाज में प्रभावी जीवन–सत्य के रूप में प्रचलित हैं।इन सबके बावजूद भी मौखिक साहित्य की अपनी सीमाएँ हैं।लिखित साहित्य अधिक व्यापक और समृद्ध है जबकि मौखिक साहित्य की पहुँच सीमित है।इस संदर्भ में प्रो. कैलाश नाथ तिवारी का मत है कि–किसी भी समाज की विचारधारा परिस्थितियों और उसकी वर्तमान सोच जब लिखित रूप में साहित्य या इतिहास के दस्तावेज बन जाते हैं तब वे चिरकाल तक मानव जाति को थाती के रूप में प्रेरणा प्रदान करते रहते हैं। परंतु बहुत सी ऐसी बातें हैं, जो साहित्य में स्थान नहीं पातीं, यहाँ तक कि राजाओं का गुणगान करने वाले इतिहासकारों द्वारा भी उपेक्षित कर दी जाती हैं, पर जनसामान्य के बीच वह वाणी रूप में जीवित रहती है, इसे हम अलिखित अथवा मौखिक साहित्य का दर्जा प्रदान करते हैं।८

विश्व की समस्त भाषाओं में साहित्य लेखन पद्य से ही प्रारंभ हुआ है किंतु संस्कृत में मकाव्यफ शब्द का प्रयोग गद्य और पद्य दोनों के लिए होता है तब भी प्रचलित कथाओं को समाज तक पहुँचाने के लिए पद्य रूप का ही प्रचलन था किंतु धीरे-धीरे सामाजिक परिवेश के उत्तरोत्तर विकास ने पद्य और गद्य दोनों में गद्यात्मक शैली को ही आत्मसात कर लिया।

जन्मजात बुद्धिमान व्यक्ति रचनाकर्म के प्रति प्रवृत्त हो सकता है किंतु कविता का अध्ययन उसके साहित्यिक संस्कारों को उन्नत बनाता है, जिससे वह उत्कृष्ट काव्य की सर्जना कर पाने में

समर्थ होता है। इस प्रकार सृजनात्मक लेखन प्रशिक्षण द्वारा ही संभव है। इस संदर्भ में निराला का मत है कि – काव्य के अध्ययन से कवि संस्कार पैदा होते हैं –यहीं कवि बनाया जाता है।९ आजकल अनेक प्रशिक्षण संस्थानें रोजगार प्राप्त कर रही है।

निष्कर्षतः कहा जा सकता है कि साहित्य की कलात्मक ढंग से प्रस्तुति ही सृजनात्मक लेखन है। अर्थात मनुष्य अपनी भावनाओं, संवेदना और अनुभूतियों को अपनी बौद्धिक सामर्थ्य और शक्ति से कलात्मकता और सौंदर्य प्रदान करता है। जिससे समस्त जनमानस प्रभावित होकर उसे आत्मसात कर,उसका अनुकरण करने लगता है। उसके हृदय पटल पर वे समस्त संदर्भ अंकित हो जाते हैं तथा उसके समाज और देश को नई दिशा प्राप्त होती है, सृजनात्मक लेखन कहते हैं।सृजनात्मक लेखन के संबंध में भारतीय और पाश्चात्य विद्वान विद्वानों में एकरूपता का अभाव है।वहीं आधुनिक युग में गद्यात्मक शैली ही भावनात्मक संदेश की अभिव्यक्ति का साधन बन गयी है। भाषा और साहित्य में सृजनात्मक लेखन को रसानुभूति और आनंदानुभूति का पर्याय माना जाने लगा है। मानवीय गुणों से युक्त साहित्य सृजनात्मक लेखन है।

संदर्भ :

१. सृजनात्मक लेखन – हरीश अरोड़ा,पृ.२२
२. Plato,The Dialogues of Plato, Vol. I. Tr.B.Jowett, P.289
३. Creativity : It's Educational Implication, Ed.J.C. Gowan Demos Torrence. P.39
४. Testing School Children, W. Stelhen.P.64
५. पुस्तक वार्ता,अंक ४,मार्च–अप्रैल २००२– वागीश शुक्ल, पृ.६
६. पत्र और पत्रकार, कमलापति शास्त्री और पुरुषोत्तम टंडन, पृ. २८
७. सृजनात्मक लेखन– हरीश अरोड़ा,पृ.१७
८. मौखिक और लिखित हिंदी साहित्य का इतिहास (यह अंश दिल्ली विश्वविद्यालय की साइट पर लेखक के आलेख का है), प्रो. कैलाशनाथ तिवारी
९. हिंदी जगत, अप्रैल–जून २००४, सूर्यकांत त्रिपाठी निराला, पृ. ५.

***

ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती

डॉ. संतोष चतुर
डॉ. गोपाल ढोले

Prashant

ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती
डॉ. संतोष चतुर ■ डॉ. गोपाल ढोले
Prashant

Scanned with CamScanner

ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती

....

© प्रा. डॉ. संतोष चतुर

▌प्रकाशक । मुद्रक
रंगराव पाटील
प्रशांत पब्लिकेशन्स
3, प्रताप नगर, श्री संत ज्ञानेश्वर मंदिर रोड,
नूतन मराठा महाविद्यालयाजवळ,
जळगाव 425001.

▌दूरध्वनी । वेब । ईमेल
0257-2235520, 2232800
www. prashantpublications. com
prashantpublication. jal@gmail.
com

▌आवृत्ती । आयएसबीएन । किंमत
सप्टेबर, 2021
978-93-90862-00-0
₹ 000/-

▌मुखपृष्ठ । अक्षरजुळवणी
प्रशांत पब्लिकेशन्स

e -Books are available online at www. prashantpublications. com
Prashant Publications *app for e-Books*
kopykitab. com • amazon. com • play. google. com

या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुर्नप्रकाशित अथवा संग्रहित करण्यासाठी लेखक/प्रकाशक दोघांचीही लेखी पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे. तसेच मजकूराची जबाबदारी ही सर्वस्वी लेखकाची राहील. लेखकांनी मांडलेल्या सर्वच मतांशी संपादक सहमत असतील असे नाही.

Scanned with CamScanner

: अनुक्रमणिका :

- ग्रामीण साहित्य : स्वरूप, स्थिती, गती आणि अपेक्षा, आव्हाणे १५
  प्रा. डॉ. गजानन लोहवे
- ग्रामीण साहित्य : संकल्पना, प्रेरणा व विशेष २२
  प्रा. रेखा व्ही. इंगोले
- ग्रामीण साहित्याची परंपरा २७
  प्रा. डॉ. अनुराधा रा. मुळे
- ग्रामीण साहित्याची चळवळ ३४
  प्रा. सौ. हेमा शि. जवंजाळ
- ग्रामीण कृषी जीवन आणि संस्कृती काल–आज–उद्या..........४०
  डॉ. दिपाली प्र. गांवडे
- ग्रामीण कृषी जीवन व संस्कृती ५०
  प्रा. फिरोज साहाळा
- ग्रामीण साहित्य व लोकसाहित्य अनुबंध.......................५५
  डॉ. भाऊसाहेब दादासाहेब गव्हाणे
- लोकजीवनातील लोकसमजुती ६३
  डॉ. कांत जाधव
- लोकसंस्कृती आणि लोककलावंत..............................७३
  प्रा. पुरूषोत्तम एस. निर्मळ
- ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य : अनुबंध ८०
  डॉ. ममता व. दयने
- शेती जीवनाची दैन्यावस्था रेखाटणारी सचिन वसंत पाटील यांची ग्रामीणकथा ८४
  डॉ. प्रमोद भीमराव गारोडे
- ग्रामीण साहित्यातील ग्रामजीवनाचे वास्तव ९२
  डॉ. माधुरी मनोहरराव पाटील

Scanned with CamScanner

शेती जीवनाची दैन्यावस्था रेखाटणारी सचिन वसंत पाटील यांची ग्रामीणकथा

डॉ. प्रमोद भीमराव गारोडे
प्रोफेसर तथा पदव्युत्तर मराठी विभागप्रमुख
बी.एस.पाटील महाविद्यालय, परतवाडा

प्रस्तावना :

१९७५ नंतर ग्रामीण साहित्य लिहिल्या जाऊ लागले. पुढे मराठी साहित्यात ग्रामीण साहित्याचा स्वतंत्र प्रवाह व चळवळ निर्माण झाली. आनंद यादव, रा. रं. बोराडे, वासुदेव मुलाटे इत्यादी लेखकांसह आणखी काही पहिल्या पिढीच्या ग्रामीण साहित्यिकांनी ग्रामजीवनाचे यथार्थ दर्शन साहित्यातून घडविले. याच पायवाटेने ग्रामजीवनाचा सखोल चिंतनात्मक पातळीवर वास्तववादी वेध घेणारे एकविसाव्या शतकातील नव्या पिढीतील ग्रामीण कथेतील महत्त्वाची नावे म्हणजे सचिन वसंत पाटील हे होय.

ग्रामीण कथाकार सचिन वसंत पाटील यांचे आतापर्यंत ग्रामजीवनाचा वेध घेणारे तीन कथासंग्रह अनुक्रमे 'सांगावा' (२००९), 'अवकाळी विळखा' (२०१६), 'गावठी गिच्चा' (२०२०) प्रकाशित झाले आहेत. केवळ त्यांचे कथासंग्रह प्रकाशितच झाले नाही तर अकरावर्षांच्या कालखंडात 'सांगावा' कथासंग्रहाच्या चार आवृत्त्या, 'अवकाळी विळखा'च्या तीन आवृत्त्या संपल्या आहेत. तसेच या दोन कथासंग्रहावर तीन स्वतंत्र समीक्षाग्रंथ सुद्धा प्रकाशित झाले आहेत. म्हणजेच सचिन वसंत पाटील यांची कथा ग्रामजीवनाचा प्रखर व वास्तवपूर्ण वेध घेणारी कथा आहे म्हणूनच मोठ्या प्रमाणात ती वाचनीय ठरली आहे.

सांगली जिल्ह्यातील मिरज तालुक्यात कर्नाळ या खेडेगावात जन्मलेले सचिन पाटील हे स्वतः शेतकरी अन् भूमिपूत्र आहेत. त्यांनी उघड्या डोळ्याने ग्रामजीवन, तेथील शेती बघितलीच नाही तर त्या शेतीमातीत खेळता-राबता राबता ते मोठे झाले आहेत. अशा ग्रामसंस्कृतीशी नाळ जुळलेल्या सचिन पाटलांनी 'अवकाळी विळखा' या कथासंग्रहातून शेती जीवनाची दैन्यावस्था अतिशय प्रखरपणे आणि वास्तवानुभूतीतून रेखाटली आहे. याचा शोध या शोधनिबंधात घेतला आहे.

ग्रामीण कथालेखनाची प्रेरणा :

सचिन वसंत पाटील नावाचा हा तरूण कथाकार वयाच्या एकोणवीस वर्षांपर्यंत चांगला आपल्या पायाने चालत होता. अचानक एक दुर्घटना घडली. शेतामध्ये

Scanned with CamScanner

चारा आणायला गेल्यानंतर बैलगाडी त्यांच्या अंगावर पलटी झाली आणि त्या अपघातात त्यांच्या मज्जातंतूला जोराचा धक्का बसला. अन् कायमचं अपंगत्त्व आलं. शरिराचा कमरेपासूनचा खालचा भाग निकामी झाला. त्यामुळे त्यांना बसता व चालताही येत नव्हते. सलग सहा वर्ष त्यांनी एकाच ठिकाणी बेडवर काढले. त्यानंतर ते वाकरच्या सहाय्याने चालू लागले. अशा जीवनाच्या अंधकारमय अवस्थेत त्यांना साथ मिळाली ती पुस्तकांची! पुस्तकांनी त्यांना जगणे शिकविले अन् लेखणीने जगण्याचे प्रयोजन! हे सांगतांना सचिन पाटील लिहितात, ''वीस वर्षांपूर्वी मी माझे पाय गमावले. एकोणिस वर्षे मी माझ्या पायावर चाललोय. पाय असणे आणि पाय नसणे यामध्ये खूप अंतर आहे. पायात संवेदना नसणे हे फार मोठं दुःखं आहे. नशिबाने मी ग्रामीण भागात जन्मलो. रानातल्या पायवाटा, हिरवंगार कुरण, खड्ड माळरान, काळ्या मातीतला गुडघाभर चिखल तुडवित मी चाललोय. विहिरीत, ओढ्यात केलेली आंघोळ, पोहतांना माशांनी पायाला केलेल्या गुदगुल्या, मुरमाड टेकडीवर चढतांना रक्त येईपर्यंत खरचटलेली खरटं, गर्जत आलेला गारांचा उन्हाळी पाऊस, पावसापाण्याने पायाला पडलेल्या सुरकुत्या, तोंडावरल्या वाऱ्यात पायात जीव एकवटून कुथून मारलेली सायकल, तापलेल्या डांबरीचे तळव्याला बसलेले चटके, बोटभर देवबाभळीच्या टाचेत घुसलेला काटा... या सगळ्यांच्या संवेदना माझ्या मनात अजूनही ताज्या आहेत. तरी माझ्या दोन्ही पायांतल्या संवेदना कायमच्या गेल्या असल्यातरी! एका शेतकरी कुटुंबात जन्मलेला, वाढलेला मी शेतकऱ्यांचे प्रश्न आपल्या साहित्यामधून मांडतोय, याचा मला अभिमान आहे. काही कथांमधून माझ्या शेतकरी बांधवांना थोडी सकारात्मक ऊर्जा मिळेल. तर काही कथांमधून आपले प्रश्न माय-बाप सरकारपुढे मांडण्याचा पवित्र उद्देश या लेखनामागे आहे''[१]

कथा लेखनामुळे जगण्याचे प्रयोजन गवसलेल्या सचिन वसंत पाटील यांच्या रोमारोमात ग्रामवास्तव, शेतीजीवन सामावले आहे. त्यांचे जगणे अपघातामुळे चार भिंतीच्या पल्याड नसले तरी त्यांची ग्रामीण साहित्य निर्मिती ही सबंध मराठी साहित्यविश्वाला परिचित आहे, म्हणूनच त्यांच्या दोन कथासंग्रहांवर तीन समीक्षाग्रंथ प्रकाशित झाले आहेत. अतिशय सशक्त ताकदीचा ग्रामीण कथाकार म्हणून पश्चिम महाराष्ट्रासह संपूर्ण साहित्य विश्वाला मिळाला आहे. मी ग्रामीण कथालेखन का करू लागलो याचे उत्तर त्यांनी 'अवकाळी विळखा' या कथासंग्रहावरील 'शेतकरी वेदनेचा हुंकार' या समीक्षाग्रंथाच्या मनोगत लिहितांना दिले आहे. सचिन पाटील लिहितात, ''मी एका खेड्यात राहणारा सामान्य माणूस. शेतकरीच. नंतर मी एक चांगला वाचक. चोखंदळ असा. आणि त्यानंतर मी एक छोटासा कथालेखक.

Scanned with CamScanner

एक शेतकरी म्हणून त्यांचे प्रश्न, त्यांच्या अडी-अडचणी लोकांच्या समोर आणणं हे माझं लेखक म्हणून आद्य कर्तव्यच होतं. चुकून अपघातामुळे मी लेखक बनलो आणि लेखणी हाती येऊनही जर माझ्या बापाचं, भावाचं दुःखं मी कागदावर लिहू शकलो नसतो तर माझ्यासारखा कृतघ्न मीच.''[२] या कृतज्ञ भावनेतून शेती जीवन, शेती जीवनातील दुःखं-दैन्य, शेतकऱ्यांची अवकाळी पावसामुळे, सरकारी धोरणामुळे अथवा नैसर्गिक आपत्तीमुळे होणारी अगतिकता अतिशय भावपूर्ण शब्दात रेखाटण्यामध्ये सचिन पाटील यशस्वी झाले आहेत असे ठामपणे म्हणता येईल.

शेतकऱ्यांच्या दुःखांची गाथा : अवकाळी विळखा

ग्रामजीवनाची तसेच शेतकऱ्यांच्या जीवनात येणाऱ्या अस्मानी-सुलतानी संकटांची वास्तववादी मांडणी करणारी कथा सचिन पाटलांच्या 'अवकाळी विळखा' या कथासंग्रहात आली आहे. सचिन पाटलांची ग्रामीण कथा वाचकाला अंतर्मूख करत संपूर्ण ग्रामजीवनाचे, शेती जीवनातील दैन्यावस्थेचे चित्रण आपल्या डोळ्यांपुढे उभे करते. वाचनसंस्कृती लोप पावत चाललेल्या आजच्या काळात 'अवकाळी विळखा' कथासंग्रहाच्या तीन आवृत्त्या निघणे हेच कथाकाराच्या संवेदनशील लेखणीचे यश आहे. या कथासंग्रहावर लिहिल्या गेलेल्या समीक्षा लेखांचे 'अवकाळी विळखा : शेतकरी वेदनेचा हुंकार' या समीक्षाग्रंथाची दोन वर्षात दुसरी आवृत्ती निघणे हे चांगल्या ग्रामीण साहित्याला व समीक्षेला आजही वाचकांची व अभ्यासकांची वाणवा नाही याचेच हे द्योतक आहे.

'अवकाळी विळखा' या ग्रामीण जीवनावरील कथासंग्रहात एकूण १५ कथा आहेत. या पंधराही कथांचे शीर्षक नजरे खालून घातले तरी त्यातून शेती जीवनाची, शेती व ग्रामसंस्कृतीची झलक जाणवल्याशिवाय राहत नाही. यासंदर्भात ज्येष्ठ साहित्यिक, समीक्षक डॉ. द.ता. भोसले या कथासंग्रहाच्या मलपृष्ठावरील ब्लर्ब मध्ये लिहितात, ''आजच्या काळातील शेती व शेतकरी यांना किती संकटांना सामोरे जावे लागते याची जातीवंत कळवळयातून केलेली अभिव्यक्ती म्हणजे सचिन वसंत पाटील यांचा 'अवकाळी विळखा' हा कथासंग्रह. दुःख, दैन्य, दारिद्र्य, अज्ञान, व्यसन, शोषण, आणि दुष्काळ हे शेतकऱ्याला छळणारे दुष्ट ग्रह आहेत. या साऱ्यांचे लेखकाने खूप मनापासून चित्रण केले आहे, म्हणून या कथा विशेष भावतात. साऱ्या जगाच्या भुकेला अन्न पुरवणारा शेतकरी उपाशी मरतो, जगाची लाज झाकणारा शेतकरी उघडा बोडका असतो. सधन शेतकऱ्यापासून ते सजाधिशापर्यंत त्याला नाडतात, अडवतात, लुबाडतात. हे सनातन सत्य त्यांनी या संग्रहातील कथांमधून चित्रित केले आहे. शिवाय खेडेगावातील मुले आईबापाची

Scanned with CamScanner

उपेक्षा करतात, स्वतःचा ऊस कारखान्याला नेतांना अनेकांचे पाय धरावे लागतात, अशा अनेक अनुभवांनाही त्यांनी कथारूप दिले आहे. या कथा भरपूर आनंद देणाऱ्या आणि ग्रामजीवनाचे वास्तव दर्शन घडविणाऱ्या आहेत.''[३]

'घुसमट' या पहिल्याच कथेत विलास नावाच्या तरूण शेतकऱ्याच्या मनोवस्थेचे दर्शन घडवत काळ्या आईवर असलेल्या जीवापाड प्रेमामुळे तो आपली शेती विकू शकत नाही. पैसा नसल्यामुळे शेतीही पिकत नाही. यामुळे त्याच्या मनाची होणारी घुसमट या कथेत अतिशय समर्पक शब्दात रेखाटली आहे. सचिन पाटलांनी या कथेत शेतकऱ्यांच्या जीवनाची दैन्यावस्था अतिशय वास्तवशैलीतून मांडली आहे. काळ्या आईवर शेतकऱ्याचे अतोनात प्रेम असते. याची जाणीव करून देणारी ही कथा आहे. या कथेतील नायकाची होणारी घुसमट लेखकाने अतिशय वास्तव शब्दात मांडली आहे. ''आयुष्य संपत आलं पण सुधारणा नाही. हातातोंडाची भेट होईस्तवर मारामार, मग का करायची शेती? जाणून बुजून चिखलगोट्यात का अडकून राह्याचं? मग रान कसायचं तरी कसं आणि विकायचं तरी कसं? रान विकलं तर लोक काय म्हणतील? आणि स्वर्गातला आपला बाप काय म्हणेल? आपल्या आईला कोण इकतं कां? त्यापेक्षा आपलं आहे हे रूटीन बरं होतं.... रोज रानात जावावं मरेमरेतोवर काम करावं मग संध्याकाळी झोप कधी लागते ते कळत नाही... काय मिळवलं आपण आयुष्यात? घराचं मोडकं आडंही बदलू शकत नाही आपण. नवी गाडी लांबच पण गेल्या दोन महिन्यात सायकलीची मोडकी रिमबी बदलायची होईना. काय उपेग आसं ढोरागत राबून... बाप मेला राबून-राबून आता आपलीबी गत तीच आहे. आयुष्याची माती माती झाली. पोराचं तसं काही होऊ नये म्हणून जीव तडपडतोय. काहीतरी हालचाल केली पायजे आसं वाटतं. पोराला काही धंदा काढून द्यावा तर भांडवल नाही. शाळा शिकवावी तर पैसा नाही आणि आधुनिक शेतकरी होऊन शेती पिकवावी तर जवळ फुटकी कवडी नाही आपल्याला. कालच पोरगा म्हणत होता, रोडटच आहे म्हंटल्यावर चाळीस-पन्नास लाख तरी येतील रानाला... होय येतील की... पण आपलंच धाडस होत नाही. कुणी रान विकायचं म्हंटलं तर वरला श्वास वर नि खालचा श्वास खालीच राहातो. जीव गुदमरतो. कुणीतरी सुपात घेऊन आपल्याला पाखडतंय आसं वाटतं. रान विकायचं महापाप आपल्या शिरावर नको आसं वाटत राहातं. ज्या भूईतून आपण उगवलो, जिच्यावर आपण पोसलो तिला विकायची कशी? डोक्यात सगळा धुरळा उडतो. सगळं अंधूक अंधूक.''[४] हा आत्मसंवाद जरी कथानायकाचा असला तरी तो संपूर्ण शेतकरी बांधवाच्या मोडक्या संसाराचा आणि उद्‌ध्वस्त शेती जीवनाचाही आवाज आहे. हे कथानायकाचे आत्मचिंतन

Scanned with CamScanner

वाचून कोणत्याही वाचकाचे मन विदीर्ण झाल्याशिवाय राहत नाही. ग्रामीण जीवन, तेथील शेतकरी, शेती किती विस्कळीत अन् तोट्याची झाली आहे याचे चिंतन कथालेखकाने या कथेतून अतिशय समर्पक आणि वास्तवानुभूतीतून मांडले आहे.

'टांगती तलवार' ही या कथासंग्रहातील दुसरी कथा. शेतातील पिक घरी येईपर्यंत शेतकऱ्याच्या मानगुटीवर निसर्गाची टांगती तलवार असते हे शेती जीवनाचे वास्तव या कथेत मांडले आहे. पीक घरी येईपर्यंत शेतकऱ्याच्या जीवाची होणारी कालवाकालव या कथेत फार उत्कट शब्दात रेखाटली आहे. कथा वाचता-वाचता ती आपल्या डोळ्यांपुढे घडत राहते. एवढी चित्रदर्शी भाषाशैली सचिन पाटलांची आहे. ''कालचा नामानं दीड एकरातला सोयाबीन काढून ढीग घातलेला. वरनं थिरयाच्या पोत्याची पट्टी झाकलेली. तरी मनात धाकधूक होतीच. उत्तराच्या पावसाचा काही नेम नव्हता. अवकाळी पावसागत कुठं उतरंल तिथं धडाधडा पडंल. पाणी पाणी करून टाकंल. ओढं-नालं, धो धो वाहतील. मळीतल्या रानांच्या ताली फुटतील, सोयाबीनच्या ढिगाखाली पाणी शिरंल. काढून ठेवलेल्या पिकाची नासाडी होईल. सोयाबीन केटं होऊन जाईल सगळं. हातात आलेला घास मातीत मिसळेल. म्हणून नामाचा जीव जाळीतल्या मासोळीगत तडफडत होता.''[५] या कथेत सोयाबीनचे पिक शेतात कापून पडलेले असते. ते काढण्यासाठी थ्रेशर व त्यासाठी लागणारे मजूर पाहण्यासाठी शेतकऱ्याची होणारी ससेहोलपट दाखविली आहे. अवकाळी पावसाची 'टांगती तलवार' शेतकऱ्याच्या मानगुटीवर कशी असते याचे मनविदीर्ण करणारे चित्रण सचिन पाटलांनी या कथेत केले आहे.

या संग्रहातील 'करनी' ही कथा ग्रामजीवनातील अंधश्रद्धेला चित्रीत करणारी आहे. ग्रामजीवनात अंधश्रद्धेला मानले जाते. हीच अंधश्रद्धा बाजूला करणारी ही कथा आहे. कोणीतरी करनी केली म्हणून म्हैस अंत्यवस्थ पडली आहे असे मानणाऱ्या विठाआईच्या मनातील अंधश्रद्धा दूर करणारी ही कथा आहे.

'सूर्यास्त' या कथेत म्हातारपणीची अगतिकता आणि मुलगा व सुनेचे होणारे अक्षम्य दुर्लक्ष हे या कथेच बीज आहे. उतरल्या वयात आप्तस्वकीयांकडून होणारी अवहेलना प्रत्येकाला विचारमग्न करायला लावणारी आहे.

शेतकऱ्यांची होणारी लुबाडणूक शेतकरीच थांबवू शकतो. त्याकरिता त्याने एकत्र येऊन आर्थिक शोषण करणाऱ्या, लुबाडणाऱ्या व्यवस्थेला धडा शिकविण्यासाठी रस्त्यावर येऊन लढले पाहिजे हा संदेश 'उद्रेक' ही कथा देते. ऐन पावसाळ्यात व्यापाऱ्यांकडून खताचा कृत्रिम तुटवडा निर्माण केला जातो. आणि शेतकऱ्याची त्यामुळे अगतिकता वाढते. त्यातून खताचे गोडावून फोडल्या जाते. परंतु दुसऱ्यादिवशी शेतकरी घरी नेलेल्या खताचे पैसे त्या गोडावून मालकाला

Scanned with CamScanner

देतो. यातून शेतकऱ्यांच्या प्रामाणिकपणाचे दर्शन घडते. शेतकऱ्याने अजुनपर्यंत तरी आपले ईमान आणि नैतिकता विकली नाही हे सातत्याने जाणवत राहते.

'तुपातली वांगी' ही वेगळ्याच आशयाची कथा आहे. या कथेतील नायक नारायण हा सुशिक्षित तरूण शेतकरी आहे. तो आपल्या शेतात वांगी पिकवितो. परंतु मार्केटमधील दलाल ते बेभाव विकून टाकतात. लावलेला पैसाही त्यामुळे निघत नाही. म्हणून तो स्वतः मार्केटमध्ये दुकान टाकून वांगी विकतो. आणि विकतांना 'वांगी घ्या वांगी... तुपातली वांगी' म्हणून आवज लावतो अन् काय आश्चर्य की, त्याचा हा आवाज ऐकून गिऱ्हाईक त्याची 'तुपातली वांगी' कसली आहेत हे पाहण्यासाठी गर्दी करतात अन् बघता बघता त्याची सर्व वांगी चांगल्या भावात विकल्या जातात. शेतकऱ्याने हिम्मत करून आपला शेतीमाल आपल्या भावाने विकला पाहिजे. त्यासाठी प्रसंगी स्वतः दुकान मांडून माल विकावा लागला तरी चालेल. आपल्या मालाची किंमत आपण ठरविली पाहिजे हा विचार ही कथा देते. यासंदर्भात हरिश्चंद्र पाटील लिहितात, ''तुपातली वांगी ही कथा अनपढ व आळशी शेतकऱ्यांना उत्तेजन व प्रेरणा देणारी आहे. शेतमाल वगळता इतर कुणालाही माल तयार करणाऱ्या कंपन्या उत्पादनापेक्षा जाहिरातीवर जास्त खर्च करतात. त्यांच्या मालाची किंमत ते स्वतः ठरवितात आणि आमच्या शेतकरी बांधवांच्या शेतमालाची किंमत मधले हरामखोर दलाल करतात हे किती मोठं दुर्दैव आहे! याला जबाबदार स्वतः शेतकरीच आहे हे लेखकाने 'तुपातील वांगे' या कथेतून पटविले आहे.''[६]

'वाट' कथेमध्ये ऊस पिकविणाऱ्या शेतकऱ्याची दूरावस्था चित्रित करून साखर कारखानदार व मधले मुकादम शेतकऱ्यांचे कसे आर्थिक शोषण करतात याचे मनविदीर्ण करणारे चित्रण केले आहे.

आई-बापानं काबाडकष्ट करून मुलांना मोठं करणं आणि त्याच मुलांनी त्यांच्या म्हातारपणी त्यांना न विचारणं हे सारं भयाण समाजवास्तव आहे. त्याचे यथार्थ दर्शन सचिन पाटलांनी 'दिवसमान' या कथेत घडविले आहे.

'कष्टाची भाकर' ही कथा कर्जापायी व व्यसनापायी एका शेतकऱ्याचा शेतमजूर कसा होतो याचे चित्रण करते. ही कथा आहे विनायक पाटील नावाच्या तरूण शेतकऱ्याची. तो सुरूवातीला ऊस शेती करतो. परंतु नैसर्गिक संकटामुळे त्याची दैना होते. नंतर तो द्राक्ष शेतीकडे वळतो. बॅंकेचे कर्ज काढतो. परंतु नैसर्गिक आपत्तीमुळे शेती पिकत नाही त्यामुळे तो कर्ज बाजारी होऊन शेती विकतो. शेतकरी असलेला विनायक निसर्गाच्या लहरीपणामुळे भूमिहीन होतो. त्यात त्याला अनेक व्यसनं जळतात. त्यामुळे त्यांच्या संसाराची वाताहत होते.

Scanned with CamScanner

त्याला नैराश्य येते. आत्महत्या करायला रेल्वे रूळावर जातो परंतु त्याला आपल्या जबाबदारीची जाणीव होते. तो घरी परततो अन् दुसऱ्या दिवसापासून 'कष्टाची भाकर' कमविण्यासाठी खांद्यावर खोरं टाकून नाना गवंड्याकडे जातो. याठिकाणी लेखकाने ग्रामीण भागातील शेतकरी आत्महत्या न दाखविता त्याला नव्याने जीवनात उभं करण्याचे धाडस केले आहे. कुठल्याही परिस्थितीवर आत्महत्या हा पर्याय होऊ शकत नाही हा संदेश ही कथा देते.

''ग्रामीण जीवन ग्रासणाऱ्या समस्यांचे सूक्ष्म आकलन-मांडणी आणि उपाय शोधण्याचा प्रयत्न म्हणजे 'अवकाळी विळखा' होय. निसर्ग, परिसराची वैविध्यपूर्ण-वास्तव वर्णने, विषयांमधील वैविध्य, तळमळ-प्रामाणिकपणाने केलेले लेखन ही अवकाळी विळखाची वैशिष्टये आहेत. घुसमट, टांगती तलवार, सूर्यास्त, उद्रेक, तुपातली वांगी, वाट, दिवसमान, करणी, कष्टाची भाकर, लढत, मैत्री, बुजगावणं, रान, सांभाळ रे, अवकाळी विळखा ही कथांची शीर्षके सूचक आहेत. या पंधरा कथांमधून लेखक ग्रामीण जीवनातील ताणेबाणे, समस्या-कष्ट-संघर्ष, प्रयत्न, शेतकऱ्याकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन, बळीराजाचे चहूबाजूने होत असलेले शोषण, निर्णयाबाबतची शासकीय उदासिनता, अंमलबजावणीतील भ्रष्टाचार आणि निसर्गाच्या लहरीपणावर परखड भाष्य करतो. केवळ भाष्य करून न थांबता लेखक समस्यांवर काय उपाय शोधता येतील, याचीही मांडणी करतो. त्यामुळे या कथा केवळ रडगाणे बनून न राहता उपायांच्या दिशेने पुढे सरकतात. समकालीन कथासंग्रहांशी तुलना करता हे अवकाळी विळखाचे वेगळेपण ठरते.''[७]

सारांश :

सचिन वसंत पाटील यांची ग्रामीण जीवनासंदर्भातील, त्यातही शेती जीवनातील जाणीव अतिशय संवेदनशील आणि व्यापक आहे. त्यांनी आपल्या 'अवकाळी विळखा' या कथासंग्रहात अस्मानी-सुलतानी व अवकाळी विळख्यात सापडलेल्या शेतकऱ्यांची दैनावस्था चित्रित केली आहे. त्यांची कथा ग्रामसंस्कृतीला सूक्ष्मपणे चित्रित करणारी आहे, शेती जीवनातील बारकावे सहजतेने रेखाटणारी आहे. लेखक स्वतः शेतीमातीशी जुळलेला असल्यामुळे त्यांची कथा ही नैसर्गिक अभिव्यक्तीची वाटते. त्यात कुठलाही कृत्रिमपणा डोकावत नाही आणि वाचकालाही ग्रामसंस्कृतीच्या जीवन दर्शनाने व्यापून टाकते. त्याला अवकाळी विळख्यात सापडलेल्या शेतकऱ्यांची दैनावस्था समजून घेण्यास भाग पाडून अंतर्मूख करते. त्यांची कथाशैली ही सुगम आणि सहज असून पश्चिम महाराष्ट्रातील व्यवहारात बोलल्या जाणाऱ्या भाषेचा ढब तिला लाभला आहे. त्यांची कथा ग्रामजीवनातील, शेती जीवनातील समस्यांची जशी मांडणी करते तशीच त्या परिस्थितीवर

Scanned with CamScanner

मात करण्याची प्रेरणाही देते. ते आपल्या कथा नायकांना परिस्थिती पुढे हतबल असल्याचे दाखवित असले तरी त्यांचे कथा नायक आत्महत्यासारख्या पर्यायांना न निवडता त्यावर विजय कसा मिळविता येईल याची मांडणीही करते. कथांतर्गत त्यांनी रेखाटलेली माणसं अविचारी नाही, अनैतिक नाही तर ग्रामसंस्कृतीतील नैतिकतेने जगणारी भोळी भाबडी माणसं आहेत. म्हणून त्यांची कथा ही आपल्या आजूबाजूलाच घडत आहे हे वाचतांना सतत जाणवत राहते. या 'अवकाळी विळखा'वरील शोधनिबंधाच्या निमित्ताने असे ठामपणे म्हणता येईल की, आजच्या आणि उद्याच्या ग्रामीण साहित्याचा सचिन वसंत पाटील हा कथाकार भविष्यकाळ असणार आहे. कारण त्यांची कथा ही समग्र शेती जीवनाबरोबर ग्राम जीवनाचे बारकावे टिपण्यात यशस्वी झाली आहे.

संदर्भ ग्रंथसूची :

१. अवकाळी विळखा- सचिन वसंत पाटील, तेजश्री प्रकाशन, पुणे, तृतीय आवृत्ती-२०२१, मनोगत, पृष्ठ- अकरा व बारा
२. अवकाळी विळखा : शेतकरी वेदनेचा हुंकार- संपादक राजेंद्र शंकर गवळी, गवळी प्रकाशन, इस्लामपूर, प्रथम आवृत्ती-२०१९, पृष्ठ-४
३. उनि- अवकाळी विळखा, मलपृष्ठ ब्लर्ब- डॉ. द.ता. भोसले
४. तत्रैव, पृष्ठ-२६ व २७
५. तत्रैव, पृष्ठ-२८
६. उनि- संपादक राजेंद्र शंकर गवळी, पृष्ठ-७२
७. उनि- सचिन वसंत पाटील, प्रस्तावना- डॉ. राहूल पाटील, पृष्ठ-पाच

Scanned with CamScanner

Sustainable
Asia's Problems and Prospects

■ EDITORS
Dr. Praful N. Kadu
Mr. Umesh J. Gawande
Dr. Rajesh Gedam

DnyanPath® Publication
Write well-Right
ISO 9001 : 2015

EDITORS

Dr. Praful N. Kadu
Librarian,
Bhagwantrao Shivaji Patil Mahavidhyalaya
Paratwada. Dist - Amravati

Prof.Umesh J. Gawande
Librarian,
Sant Gajanan Maharaj Arts College
Borgaon Manju. Dist - Akola

Dr. Rajesh Gedam
Librarian,
Jijamata Arts College
Darwha Dist. Yavatmal.

CHIEF ADVISORY COMMITTEE

Dr. P. P. Deshmukh
Librarian
P.N.College, Pusad,
Dist. Yavatmal. (MH)

Dr. M. V. Mete
Librarian
Shri Shivaji Arts & Commerce College,
Amravati. (MH)

ADVISORY BOARD MEMBERS

- Dr, Shyam Bodhkurwar
- Prof. Sudhir Sangole
- Dr. Umesh Band
- Dr. Prashant Thakre
- Prof. Nilesh A. Dewar
- Dr. P. S. Mohe
- Dr.A.G.Wakode
- Dr.Vishal Shekhawat
- Dr. P. R. Bande
- Dr. A. U. Jadhao
- Dr. Shankar Sawant
- Dr. Preeti Thakare
- Prof. S. S. Bhagwat
- Prof. R. J. Khanderao
- Dr. D. K. Rathod
- Prof. P. S. Nirmal
- Dr. Jugal Maldhure
- Dr. Vijay Jadhao
- Prof. Dinesh Sakhare
- Dr. Sanjay Salve
- Prof. Indrasing Pawar
- Prof. Ram Baheti
- Dr. Rahul Dhuldhule
- Prof. Vijay Pachgade
- Dr. Atul Wankhade
- Prof. Mangesh Tajne
- Dr. Ramesh Khandare
- Prof. A. S. Shete
- Dr. Dayashree Kokate
- Dr. G. N. Badhe
- Dr. B. H. Kirdak
- Dr. A. N. Farfat
- Dr. Manish Mohril

CONVENER

Dr. A. P. Jadhao
Jijamata Arts College,
Darwha,
Dist. Yavatmal.(MH)

Dr. R. A. Umekar
Bhagwantrao Shivaji Patil
Mahavidhyalaya,
Paratwada Dist. Amravati.(MH)

Dr. P. A. Sapkal
Sant Gajanan Maharaj
Arts College. Borgaon (Manju).
Dist. Akola. (MH)

PART - B

Innovative Research & Creative Writing in LANGUAGE & LITERATURE

12. **Major Events Reflected in the Poems of Emily Dickinson** 42-44
Dr. Pritee Deorao Thakare

13. **Benefits of Creative Writing in the Language and Literature Classroom** 45-48
Prof. Dr. Ravi Prakash Chapke

14. **"Bayena" Drama of Absolute suffering** 49-51
Prof. Prakash M Telgote,

15. **Theme Of Corruption And Political Degeneration In The Work Of Aravind Adiga** 52-57
Prof. Dr. Rupesh Sahdeorao Wankhade

16. **Patriotism In Service Of Conflict: Reference To War Poetry By Wilfred Oven** 58-60
Dr Nitin K. Deshmukh

17. **भाषा और साहित्य में सृजनात्मक लेखन** 61-63
डॉ. अरुण घोगरे

18. **शरणकुमार लिंबाळे यांची अक्रमाशी : एक परीक्षण** 64-66
प्रा. रविंद्र खंडेराव

19. **मेळघाटमधील आदिवासी स्त्रियांच्या लोकगीतातून आविष्कृत होणारे भाव विश्व** 67-70
प्रा. गणेश श. वैरागडे

20. **ग्रामीण जीवन अधोरेखित करणारी एक समस्याप्रधान कादंबरी : तहान** 71-74
प्रा.पुरुषोत्तम एस. निर्मळ

21. **कवी विठ्ठल वाघ यांच्या ग्रामीण कवितेतील समाजवास्तव आणि प्रतिमाविश्व (विशेष संदर्भ – खापराचे दिवे)** 75-78
डॉ. नरेंद्र जनार्दन पाखरे

Cyber Laws

22. **Collaborative Data Collection On Cyber Laws** 79-83
Prajwal Dhande, Sumedh S. Tayade, Mr. Vrushabh S. Dahake

23. **भारतातील सायबर कायदा (IT Act) आणि सायबर गुन्हे** 84-87
Prof.Dr. Manish N. Moharil

शरणकुमार लिंबाळे यांची अक्करमाशी : एक परीक्षण

प्रा. रविंद्र खंडेराव
मराठी विभाग प्रमुख
बि.एस.पाटील महाविद्यालय परतवाडा

शरणकुमार लिंबाळे यांची आत्मकथा मराठी आत्मकथनाच्या समृद्ध क्षेत्रात महत्त्वाची प्रगती करणारी म्हणून ऐतिहासिक ठरणारी आहे. असं ऐतिहासिकत्त्व केवळ लिहिण्याच्या प्रक्रियेत प्राप्त होत नाही, तर ते जगण्याच्या अनाकलनीय प्रक्रियेचा एक भाग म्हणून प्राप्त होतं. मराठीतील दलित आत्मकथनांनी गाठलेल्या उंचीच्याही वर शरणकुमार लिंबाळे यांचे अक्करमाशी हे आत्मकथन आहे.

हिंदुस्थानात माणसाला जात असली की बरंच काही असतं महार लेखकांनाही तो मोठाच आधार असल्याचे दिसतो परंतु आपल्या भूमीवर असे लोक आहेत की ज्यांना जातच नाही किंवा वेळ पडली तर उंदरांच्या मिळाल्यासारखी आपल्या कामाला येणारी असं आंबेडकरांनी जिचं वर्णन केलं तीच नसलेली समाज कुटुंबे माणसं आत आली होऊ लागल्याने त्या चक्राला तशी गती मिळत राहो असं वाटलं

मराठी वाचकाला एका सर्वस्वी नव्या अनुभव क्षेत्रात नेऊन सोडणाऱ्या अक्करमाशी या संयमशील आत्मकथनात माणुसकीचा प्रगल्भ प्रत्यय देण्याचं सामर्थ्य आहे. ही संयमशीलता शरणकुमार लिंबाळे यांना प्रखर जीवनानुभवातूनच नव्हे तर जीवनाकडे गंभीर वृत्तीने पाहण्याच्या यथार्थ दर्शनातून प्राप्त झाल्याचं पानोपानी जाणवते. दलित साहित्यानं आधुनिक मराठी कथनाला एका विशाल सामाजिक पटलावर आधीच नेऊन ठेवलं आहे.

शरणकुमार लिंबाळे यांना स्वतःच्या अस्तित्वालापलीकडे कोणताच पंथीय, जातीय, राजकीय, सामूहिक किंवा धार्मिक पाठबळ नाही. इजत्यांना आधार आहे तो फक्त मराठी समाजात वारकरी महानुभाव यांच्यापासून नाईलाजाने का होईना पण कबूल करावेसे वाटलेलं समतेचं माणुसकीचं तत्त्वज्ञान. आपला समाज उभ्या- आडव्या, लहान-मोठ्या, सूक्ष्म व अतिसूक्ष्म अल्पसंख्याकांनी विणलेला आहे. एवढ्या कोट्यावधी माणसांच्या अफाट पसाऱ्यात सोयीसाठी उभारलेली जाती जमातींची कुंपण नेहमीच भक्कम राहत नाहीत.दुर्बल घटकांना नियमित पोट भरण्याचं साधनही नसल्याने त्यातही स्त्रियांना या अर्थव्यवस्थेचा जबर तडाखा बसत असतो. एक जबर तडाखा बसून निर्माण झालेल्या संवेदनशील मराठी मुलाचं हे आत्मनिवेदन वाचून कुणालाही एक अप्रतिम अनुभव घेतल्याचे जाणवेल, अशी अक्करमाशी ही अलीकडची अद्वितीय साहित्यकृती आहे.

खरंतर अक्करमाशीनं निर्माण केलेले समाजशास्त्रीय, सौंदर्यवाचक प्रश्न इतके विस्तृत आहेत की, त्यांना नुसता स्पर्श करणं ही वेळेच्या अभावी कठीण आहे इतक्या असंख्य प्रतिक्रिया हे पुस्तक निर्माण करतं. या आत्मकथेच्या प्रस्तावनेत लिंबाळे पहिलंच वाक्य लिहीतात महारोगाचा चट्टा लपवून ठेवावा, तसं हे जीवन लपवून ठेवावं वाटायचं

खरंतर अपरिमित दुःख, दैन्य, कोंडमारा, उपासमार, मानहानी, हिनपणा, दुजाभाव दर घटकेला सोसून आपल्या समाजात एक उपेक्षित तरुण इतका सुस्वभावी, प्रामाणिक, नैतिक भूमिका घेऊन स्वतःचा इतिहास धीटपणे, खंबीरपणे मांडू शकतो. ह्यात आपल्या आजच्या अनैतिक, चैनबाज जातीय आणि दांभिक समाजाच्या सर्व स्तरांवरच्या लोकांनाच स्वतःचं जगणं महारोग्या सारखं वाटावं आणि शरणकुमार लिंबाळे केवळ शुद्ध आयुष्याचा माणूस आहे असं वाटावं. आपल्या ढासळत्या मूल्यांना हे उपेक्षित जीवन जगणारेच कदाचित सांगू शकतील. अशी मोठी आशा अक्करमाशी मधील थोर दर्जाची नैतिकता जाणवल्यामुळे वाटू लागते. आपल्या समाजात माणुसकीची भावनाच लोप पावत असल्याचा प्रत्यय अक्करमाशीतून ठाई ठाई येत राहतो.

अक्करमाशी म्हणजे अनौरस संतती, समाजमान्य स्त्री-पुरुष संबंधांतून जन्मलेले औरस किंवा बारामासे तर अशा नीती बाह्य शरीर संबंधातून जन्मलेले अकरमासे अशुद्ध आहे, असे आपला समाज मानत आला आहे. त्यातही आई महारिन आणि बाप